

2 ДӘРІС БАҚЫЛАУДЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ФОРМАЛАРЫ

Бақылау түрлерінің классификациясы

Қаржылық бақылау – бұл қаржылық операциялардың заңдылығы мен тиімділігін қамтамасыз ету үшін жүргізілетін шаралар жүйесі. Қаржылық бақылаудың түрлері мен формалары әртүрлі критерийлер бойынша жіктеледі. Қаржылық бақылау келесі негізгі критерийлер бойынша бөлінеді:

1. Уақытқа байланысты:

- Алдын ала бақылау – қаржылық операциялар мен шешімдер қабылданбас бұрын жүргізіледі, бюджеттік жоспарлар мен шығындар мақұлданады.

- Ағымдағы бақылау – қаржылық операциялар орындалып жатқанда жүргізіледі. Мақсаты – үдерістің заңдылығын және мақсатқа сай орындалуын қамтамасыз ету.

- Кейінгі бақылау – операциялар аяқталғаннан кейін жүргізіледі. Мақсаты – қаржылық есептілік пен бюджеттік ресурстардың дұрыс жұмсалғанын тексеру.

2. Субъектіге байланысты:

- Сыртқы бақылау – қаржылық бақылауды мемлекеттік немесе тәуелсіз сыртқы аудиторлық ұйымдар жүргізеді.

- Ішкі бақылау – кәсіпорын немесе ұйым ішіндегі ішкі аудит қызметтері немесе бақылаушы бөлімдер арқылы жүзеге асырылады.

3. Мазмұнына байланысты:

- Құқықтық бақылау – заңдылықтың сақталуын тексеру.

- Экономикалық бақылау – қаржылық тиімділікті және ресурстарды мақсатқа сай пайдалануды тексеру.

- Техникалық бақылау – есептер мен бухгалтерлік құжаттардағы техникалық қателерді анықтау.

Жалпы бақылау жүйесіндегі сыртқы және ішкі қаржылық бақылау

Сыртқы және ішкі қаржылық бақылау – жалпы қаржылық бақылау жүйесінің екі негізгі түрі болып табылады. Бұл бақылау түрлері бірін-бірі толықтырып, кәсіпорындар мен мемлекеттік мекемелердің қаржылық тұрақтылығы мен заңдылығын қамтамасыз етеді.

Ішкі қаржылық бақылау – кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржылық қызметін тексеру үшін ішкі аудиттік қызметтер арқылы жүзеге асырылады. Ішкі бақылау операцияларды орындау барысында және есептілікті қалыптастыру кезінде тиімділікті, заңдылықты және дұрыстықты қамтамасыз етеді.

Сыртқы қаржылық бақылау – сыртқы аудиторлар немесе мемлекеттік қаржылық бақылау органдары тарапынан жүргізіледі. Бұл бақылау сыртқы көзқараспен бағалау және тәуелсіз тексеру нәтижесінде қаржылық есептіліктің дұрыстығын, ресурстардың тиімді пайдаланылғанын қамтамасыз етуге бағытталған.

Ішкі және сыртқы қаржылық бақылау арасындағы байланыс

Ішкі және сыртқы қаржылық бақылау арасында тығыз байланыс бар, өйткені олардың мақсаты бір – қаржылық тәртіпті сақтау және қаржы ресурстарын тиімді пайдалану. Бұл бақылау түрлері бірін-бірі толықтырып, қаржылық қызметтің сапасын арттыруға бағытталған:

- Ішкі бақылау – қаржылық операцияларды күнделікті тексеріп, қателіктер мен заң бұзушылықтарды анықтап, оларды жоюға мүмкіндік береді. Ішкі бақылау ұйым ішіндегі қызметті жақсартуға бағытталған.

- Сыртқы бақылау – ішкі бақылаудан тәуелсіз, сырттан бағалау жүргізеді, бұл ішкі бақылаудың нәтижелерін объективті түрде тексеруге мүмкіндік береді. Сыртқы бақылау ішкі бақылаудың тиімділігін анықтап, оның толықтығын тексереді.

Ішкі бақылау сыртқы бақылау үшін ақпараттық база қызметін атқарады, ал сыртқы бақылау ішкі жүйелердің кемшіліктерін анықтап, оларды жоюға ықпал етеді.

Сыртқы және ішкі қаржылық бақылаудың айырмашылығы

Сыртқы және ішкі қаржылық бақылаудың айырмашылықтары олардың субъектілеріне, мақсатына және тәсілдеріне байланысты:

1. Субъектілері:

- Ішкі бақылауды ұйым немесе кәсіпорын ішіндегі бақылаушы қызметтер, ішкі аудит департаменттері жүргізеді.
- Сыртқы бақылауды мемлекеттік бақылау органдары (мысалы, Счетный комитет) немесе тәуелсіз аудиторлық компаниялар жүзеге асырады.

2. Мақсаты:

- Ішкі бақылаудың мақсаты – ұйым ішіндегі процестерді бақылау, ішкі тәртіп пен тиімділікті қамтамасыз ету.
- Сыртқы бақылаудың мақсаты – тәуелсіз тексеру арқылы қаржылық есептіліктің дұрыстығын және заңдылықтың сақталуын бағалау.

3. Жиілігі мен мерзімдері:

- Ішкі бақылау тұрақты түрде, күнделікті немесе ай сайын жүргізіледі.
- Сыртқы бақылау жылына бір рет немесе бірнеше жылда бір рет, арнайы тексеру кестесіне сәйкес жүргізіледі.

4. Тәсілдері мен құралдары:

- Ішкі бақылау көбіне ішкі есептерге, құжаттарға және ішкі саясатқа негізделеді.
- Сыртқы бақылау тәуелсіз ақпарат көздерін және стандартты аудиторлық рәсімдерді қолданады.

Қаржылық бақылау түрлерінің әрқайсысы қаржылық қызметті дұрыс басқаруға және ресурстарды тиімді пайдалануға бағытталған. Ішкі және сыртқы бақылау бірін-бірі толықтырып, қаржылық тәртіп пен есептіліктің дұрыстығын қамтамасыз етеді. Ішкі бақылау ұйымның ішкі басқару жүйесін нығайтса, сыртқы бақылау тәуелсіз және объективті бағалау жүргізуге мүмкіндік береді.